

การเปลี่ยนแปลงในเครื่องใช้ เครื่องจักสานของ ชาวลาวโซ่ง¹

อาจารย์ อติศร ศรีเสาวนันธ์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ เครื่องใช้เครื่องจักสาน ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งนั้นเป็นสิ่งพิเศษที่แสดงออกถึงอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่ม เครื่องใช้เครื่องจักสานบางชนิดมีใช้เฉพาะในชาวลาวโซ่งเท่านั้น เช่น กระเหล็บ โฮ้ หรือ หมวก เป็นต้น การศึกษาเครื่องใช้ของชาวลาวโซ่งนั้นมุ่งศึกษาไปที่เครื่องใช้เครื่องจักสานที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันทั่วไป และเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับการทำนาข้าวเป็นหลัก โดยประการแรก เริ่มจากการศึกษาความสัมพันธ์ของเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวลาวโซ่ง เช่น ลำดับวิธีการ ใช้งานที่สัมพันธ์กับขั้นตอนต่างๆ ของการทำนาข้าว ภูมิปัญญาในการใช้ไม้ไผ่และการจักสาน รวมไปถึงวิธีการสร้างและลักษณะเฉพาะของเครื่องใช้ชิ้นสำคัญๆ ของชาวลาวโซ่ง

ต่อมาจึงศึกษา การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต และการปรับตัวในเครื่องใช้เครื่องจักสาน ในด้านต่างๆ ทั้งวิธีการทำนาที่เปลี่ยนแปลงไปจากการทำเพื่อใช้เลี้ยงชีพไปเป็นการทำนาเพื่อปริมาณผลผลิต อันส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับการทำนา และโดยทางอ้อมต่อการสร้างสรรค์เครื่องใช้เครื่องจักสานประเภทอื่น การเปลี่ยนแปลงของระบบสังคม และการศึกษาที่ส่งผลให้ขาดผู้สืบทอดการทำงานหัตถกรรมประเภทนี้ สุดท้ายคือการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของวัสดุ และการผลิตซึ่งทำให้เกิดการแทนที่เครื่องใช้เครื่องจักสานด้วยเครื่องใช้รูปแบบใหม่ หรือการปรับเปลี่ยนการสร้างสรรค์เครื่องใช้เครื่องจักสานแบบเดิมด้วยวัสดุสมัยใหม่บางส่วน หรือทั้งหมด

หมายเหตุ: บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งในโครงการวิจัย “การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย” มูลนิธิทุนวิจัยศาสตราจารย์วิจัยดีเด่น ปี 2552 จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (มก.)

จากนั้นจึงเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงในด้านของบริบทที่แตกต่างกัน คือ เครื่องใช้เครื่องจักสานในพื้นที่จังหวัดนครปฐม เพชรบุรี สุพรรณบุรี กับจังหวัดเขินลา และ เตียนเบียน ของประเทศเวียดนามซึ่งเป็นถิ่นฐานดั้งเดิมของชาวไซ่ง โดยยกกรณีศึกษา “กระเหล็บ” ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันทั้งสองบริบท ทำให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงในด้านคุณค่าของ เครื่องใช้ จากวัตถุประสงค์ตั้งต้นสำหรับเพื่อใช้งานความแตกต่างของกริยาอาการในการใช้สอย ภูมิประเทศที่มีผลต่อรูปแบบของเครื่องใช้และหน้าที่ทางสังคม ที่ทำให้ “กระเหล็บ” กลายเป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวลาวไซ่ง เป็นเครื่องใช้ที่เป็นสัญลักษณ์เพื่อแสดงออกถึงการมีอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวลาวไซ่งในบริบทใหญ่ของประเทศไทย

คำสำคัญ เครื่องใช้ / เครื่องจักสาน / การปรับเปลี่ยน / วิถีชีวิต / ลาวไซ่ง

บทนำ

เครื่องใช้ไม้สอยของมนุษย์นั้นถูกสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อตอบสนองต่อประโยชน์ของ วิถีชีวิตในแต่ละด้านของมนุษย์เป็นวัตถุประสงค์แรกเริ่ม คำว่าประโยชน์ในที่นี้มีความหมาย คือ ประโยชน์เพื่อการใช้สอยในกิจกรรมด้านต่างๆ ของมนุษย์ ซึ่งต่อมาจึงพัฒนาไปเป็น ประโยชน์ทางด้านจิตใจ เช่น แสดงออกถึงฐานะทางสังคม หรือใช้เป็นสัญลักษณ์ทางพิธีกรรม ความเชื่อ เป็นต้น นอกจากนี้เครื่องใช้ยังสัมพันธ์กับ วัฒนธรรมและความเป็นถิ่นที่ของกลุ่มคนที่สร้างสรรค์ด้วย กล่าวคือ เครื่องใช้เครื่องจักสานที่สร้างขึ้นจากวัสดุที่ได้จากท้องถิ่น มีการสืบทอด ระเบียบ ในการสร้างสรรค์กันมาอย่างต่อเนื่องหลายชั่วอายุ เมื่อเวลาผ่านไป ย่อมกลายเป็นเอกลักษณ์ประจำชุมชน ถิ่นที่ หรือกลุ่มของชาติพันธุ์นั้นๆ อีกด้วย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของ “งานวิจัยการศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวใน บริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย” ภายใต้หัวข้อย่อย “ภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์เครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีพ” โดยการศึกษา เริ่มต้นจากศึกษาจากกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีเอกลักษณ์ในการสร้างสรรค์เครื่องใช้ จากกรอบใหญ่ของ การศึกษาไท-ลาว แล้วจึงเลือกกำหนดกรอบของการศึกษาเฉพาะลงไปยังกลุ่มของชาวลาวไซ่ง โดยพบว่าภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์ เครื่องใช้ เครื่องจักสาน ของชาวลาวไซ่งนั้นเป็นสิ่งพิเศษที่ แสดงออกถึงอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มที่สำคัญ เทียบได้กับลักษณะเฉพาะตัวของรูปทรงเรือนหลังคา กระตองเต่า หรือการนุ่งห่มเครื่องแต่งกายประจำกลุ่มชนที่เป็นสีดำ เครื่องจักสานบางชนิด มีใช้เฉพาะในชาวลาวไซ่งเท่านั้น เช่น กระเหล็บ โส้ หรือ หมุก เป็นต้น

ความเฉพาะตัวดังกล่าวเกิดขึ้นจากลักษณะนิสัยของชาวลาวไซ่งที่รักและหวงแหน

ในอัตลักษณ์ของตน มีการถ่ายทอดจารีต ความคิด ความเชื่อ ทักษะวิธีการ จากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นต่อไปอย่างต่อเนื่องมีระบบระเบียบ แต่เดิมเครื่องใช้เหล่านี้ทำขึ้นใช้กันเองในครัวเรือน มักสร้างสรรค์ขึ้นจากวัสดุธรรมชาติที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เครื่องใช้ประเภทที่เป็นเครื่องจักสานนั้นใช้ไม้ไผ่ และหวายเป็นวัสดุหลัก ส่วนที่ต้องการความทนทานนั้นจึงใช้ไม้เนื้อแข็ง ทั้งนำมาใช้ประกอบบางส่วน หรือทำขึ้นจากไม้เนื้อแข็งทั้งชิ้นก็มี การใช้งานนั้นก็มิตั้งแต่ใช้ในชีวิตประจำวันในครัวเรือน หรือใช้ในการหาเลี้ยงชีพโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำงานชั่วคราว ไปจนถึงใช้ในพิธีกรรมตามวาระต่างๆ แสดงถึงระดับของความสำคัญ และแตกต่างในการใช้สอย สะท้อนลงไปให้เห็นถึงความง่าย-ความยาก ความหยาบ-ความละเอียด และความซับซ้อน ของการสร้างสรรค์ที่แตกต่างกันออกไป

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

ประการแรกนั้น ต้องการศึกษานโยบายในการสร้างสรรค์เครื่องใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องจักสานของชาวโชนี เพื่อให้ทราบถึงประเภทของเครื่องใช้ วัสดุวิธีการขึ้นรูปทรงอันนำไปสู่คำตอบที่ว่าลักษณะเฉพาะของเครื่องใช้เหล่านี้เกิดขึ้นมาได้อย่างไร

ต่อมาจึงเป็นการศึกษาหาความสัมพันธ์ของหน้าที่ในเครื่องใช้เหล่านั้น ทั้งหน้าที่เกี่ยวกับการใช้สอยโดยตรง หน้าที่ทางสังคม หรือหน้าที่ของการใช้เป็นสัญลักษณ์ทางจิตใจ โดยเชื่อมโยงเนื้อหาของเครื่องใช้ เครื่องจักสานกับความสัมพันธ์ที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวลาวโชนีทั้งในอดีต และช่วงเวลาที่เป็นอย่างปัจจุบัน เพื่อทำความเข้าใจถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงและรูปแบบของเครื่องเรือนที่เปลี่ยนแปลงไป

ประการสุดท้ายของบทความนี้ต้องการให้การปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในเครื่องใช้เครื่องจักสานเหล่านี้เป็นเครื่องมือที่สะท้อนกลับมาถึงการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโชนีซึ่งดำรงชีวิตอยู่ในบริบทของวัฒนธรรมหลักของประเทศไทยอันเป็นกรอบใหญ่ของงานวิจัยชิ้นนี้

วิธีการ และขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาเริ่มด้วยการศึกษาเอกสารทางวิชาการเป็นเบื้องต้น แล้วจึงนำมาเปรียบเทียบกับ การเก็บข้อมูลภาคสนามจากผู้ใช้ จากพิพิธภัณฑ์ที่รวบรวมจัดแสดงเครื่องใช้เครื่องจักสานของชุมชนในพื้นที่ศึกษา เพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในมิติของเวลาจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังเปรียบเทียบการปรับตัว ปรับเปลี่ยนเครื่องเรือน ในบริบทที่มีความแตกต่างกัน 2 แห่ง ทั้งในประเทศไทยคือ พื้นที่ศึกษา บ้านเขาย้อย อำเภอหนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี และบ้านเกาะแรต อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม กับกลุ่มของชาวไทยดำในเมืองเซินลา และ

เมืองเดียนเบียนฟู ในประเทศเวียดนามเพื่อให้ภาพของการเปรียบเทียบในเชิงบริบทเกิดมิติที่ชัดเจนขึ้น

การกำหนดกรอบของการศึกษาเริ่มจากการพิจารณากรอบของวิถีชีวิตในด้านต่างๆ ของชาวลาวโซ่งที่เกี่ยวข้องกับเครื่องเรือนเครื่องใช้ ซึ่งพอจะแบ่งออกเป็นประเภทได้ดังนี้ ใช้ในชีวิตประจำวันทั่วไป ใช้เพื่อพิธีกรรมความเชื่อต่างๆ ใช้เกี่ยวกับการเลี้ยงไหมทอผ้า เครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับการทำนาข้าว และใช้ในการจับสัตว์-ล่าสัตว์ เป็นต้น

จากนั้นจึงพิจารณากรอบของวิถีชีวิตที่สามารถแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจนที่สุด เป็นวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ และสามารถเปรียบเทียบร่วมกันได้ระหว่างช่วงเวลาอดีต-ปัจจุบัน และบริบททางพื้นที่ที่แตกต่างกัน จากเงื่อนไขดังกล่าว จึงเลือกกำหนดเป็นกรอบในการศึกษาไปที่ เครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับการทำนาข้าวซึ่งเป็นการหาเลี้ยงชีพที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ และเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตประจำวัน เพื่อให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของเครื่องใช้กับการใช้สอยประจำวัน ซึ่งเป็นกรอบวิถีชีวิตที่กว้างขึ้นจากการหาเลี้ยงชีพจากการทำนาข้าว และเพื่อแสดงออกการเปลี่ยนแปลงในอีกมิติหนึ่งได้ชัดเจนขึ้น

วิถีชีวิต และการสร้างสรรค์เครื่องใช้ เครื่องจักสานของชาวลาวโซ่ง

วิถีชีวิตของชาวลาวโซ่ง

การตั้งถิ่นฐานของชาวลาวโซ่งหรือไทดำแต่ดั้งเดิมนั้น มักเลือกดำรงชีวิตอยู่ในที่ราบใกล้แหล่งน้ำเป็นสำคัญ เราสามารถสังเกตเห็นลักษณะอันเด่นชัดนี้ได้จาก หมู่บ้านไทดำ ในจังหวัดเดียนเบียน ประเทศเวียดนาม ซึ่งจะมีลักษณะ คือ กลุ่มบ้านจะเรียงตัวกันเป็นแนวยาวกระจายอยู่ตามเชิงเนินเขา มีเส้นทางเดินเล็กๆ เชื่อมต่อกันระหว่างบ้านแต่ละหลัง แต่ละหมู่บ้านจะมีเส้นทางหลักหนึ่งถึงสองเส้นเชื่อมออกมายังถนนใหญ่ที่อยู่ฝั่งตรงกันข้าม ด้านหน้าของหมู่บ้านจะเป็นที่ราบผืนใหญ่สำหรับทำนาข้าวซึ่งคั่นอยู่ระหว่างถนนใหญ่กับตัวหมู่บ้าน ที่ราบลุ่มนี้มักจะมีลำน้ำธรรมชาติไหลผ่านขนานไปกับตัวหมู่บ้าน มีการนำน้ำมาใช้ในการทำนา และในครัวเรือนเป็นอย่างดี ที่นาผืนใหญ่จะถูกแบ่งเป็นแปลงย่อยๆ ด้วยคันดินที่แน่นอน มีเครือข่ายของคูน้ำเล็กๆ รั้วเชื่อมโยงทั่วตลอดถึงกัน การเลือกตั้งถิ่นฐานในชัยภูมิดังกล่าวเกิดจากการหาเลี้ยงชีพโดยการทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลักที่สำคัญของชาวไทดำหรือลาวโซ่งไม่ว่าจะดำรงชีวิตอยู่ในบริบทที่แตกต่างของวัฒนธรรมใดๆ ก็ตาม

จากการสัมภาษณ์ นางสาวชื่นชม เพชรแอ ชาวไทยเชื้อสายลาวโซ่งที่บ้านเกาะแรต จังหวัดนครปฐม ถึงการทำนาแบบดั้งเดิม ทำให้ทราบว่าเดิมนั้นชาวลาวโซ่งทำนาตามฤดูกาลกันปีละ 1 ครั้ง ลักษณะเดียวกับการทำนาข้าวเพื่อเลี้ยงชีพแบบดั้งเดิมในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ใน

การทำงานจะใช้เมล็ดพันธุ์ข้าวหนัก ใช้เวลาตั้งแต่เริ่มต้นปลูกเพาะต้นกล้า ราวต้นเดือนสิบสอง ไปจนถึงเก็บช่วงเกี่ยวข้าวราวๆเดือนสาม รวมเวลาประมาณ 4 เดือน ช่วงเวลาที่ว่างเว้นจากการทำนา ก็จะใช้เวลาวางสำหรับจัดทำข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็น โดยมีการแบ่งหน้าที่กันชัดเจน ระหว่างชายหญิง ฝ่ายหญิงนั้นจะรับผิดชอบในการเลี้ยงไหม บั่นด้ายทอผ้า ตัดเย็บเครื่องนุ่งห่มเป็นหลัก ส่วนงานหัตถกรรมเครื่องใช้ เครื่องจักสานมักทำโดยผู้ชาย แต่เดิมนั้นงานฝีมือเหล่านี้ไม่มีการซื้อขาย แต่ละคนอาจจะมีความชำนาญที่แตกต่างกัน ใครมีความถนัดเครื่องใช้อันไหนก็ทำขึ้น แล้วจึงนำมาแลกเปลี่ยนกันเอง ดังนั้นช่วงเวลาที่ใช้ในการสร้างสรรค์เครื่องใช้ เครื่องจักสานของชาวลาวโซ่งจึงมีความสัมพันธ์กับ วิถีชีวิตการทำงานข้าวมาแต่ดั้งเดิม

การเลี้ยงชีพโดยนาข้าว

กระบวนการทำนาข้าวแบบดั้งเดิม และเครื่องใช้ไม้สอยที่เกี่ยวข้องนั้น เริ่มตั้งแต่การเตรียมดินเพื่อปลูกข้าวซึ่งต้องใช้กำลังงานของวัว หรือควาย เพื่อไถ และหมักให้ดินนั้นมีความร่วนซุย อุ้มน้ำเหมาะแก่การทำนาดำ เครื่องใช้ที่สำคัญในขั้นตอนนี้ได้แก่ คันไถวัว คันไถควาย คราด ซึ่งทำจากไม้เนื้อแข็งที่มีความแข็งแรง ทนทานหลังจากดำนาแล้ว จึงปล่อยให้ข้าวเจริญเติบโตจนถึงเวลาออกรวงสุกพร้อมเก็บเกี่ยวการเกี่ยวข้าวแต่เดิมนั้นใช้การลงแรงช่วยกันหลายๆ คราวเรือน หรือที่เรียกว่า “เอาแรง” หรือ “ลงแขก” ที่รู้จักกัน เมื่อถึงเวลาที่ข้าวเจริญเติบโตออกรวงสุกเต็มที่พร้อมสำหรับเก็บเกี่ยวจึงใช้ไม้ลำยาวประมาณ 3-4 เมตร หนาบให้ข้าวล้มเพื่อที่จะใช้เคียวเกี่ยวได้ง่ายการเกี่ยวข้าวต้องทำตั้งแต่เช้ามีดในตอนที่ยังมีน้ำค้างอยู่บางครั้งเมื่อถึงฤดูเกี่ยวข้าวแล้ว น้ำในน่ายังมีมากก็ต้องใช้การพายเรือออกไปเพื่อเกี่ยวข้าวกลับมา

เมื่อเกี่ยวข้าวมาได้แล้วจึงเอามาวางกองไว้รอบๆ เสา เพื่อให้วัว หรือควายซึ่งผูกจูงไว้กับเสาตรงกลาง เดินวนย่ำข้าวไปเป็นวงกลมเพื่อแยกเอาส่วนที่เป็นข้าวเปลือกออกจากฟางข้าว การนวดข้าวนี้จะต้องระวังไม่ให้มูลของวัวควายถ่ายลงไปปะปนกับข้าว ดังนั้นจึงต้องมีคนถือกระบุงคอยสังเกตอาการของวัวควายเพื่อคอยรองรับมูลที่จะถ่ายออกมาให้ทัน เมื่อได้ข้าวเปลือกที่เป็นเมล็ดมาแล้วจึง นำไปสีโดยเครื่องสีข้าวเพื่อแยกเปลือก แล้วจึงนำไปตากกับครกกระเดื่อง ถ้าอยากให้ข้าวมีสีขาวมากขึ้น ก็เพิ่มจำนวนรอบของการตำเข้าไปเป็นสัดส่วน หลังจากนั้นจึงเอาข้าวสารที่ยังมีเปลือกผสมปนอยู่มาผัดโดยใช้ “กระดั่งผัดข้าว” ที่ชาวลาวโซ่งเรียกว่า “เลิง” สะบัดเอาเปลือกเข้าซึ่งมีน้ำหนักเบากว่าให้ปลิวแยกออกจากเมล็ดข้าว การผัดข้าวนี้ต่อมาได้พัฒนาเป็นเครื่องกลไกอย่างง่าย ๆ ที่เรียกว่า “เครื่องสีผัด” โดยใช้แรงลมในการแยกเอาเปลือกข้าว และเมล็ดลีบออกจากข้าวสาร ขั้นตอนสุดท้ายก็คือการเก็บข้าวใส่กระบุง แล้วจึงนำไปเก็บไว้ในยุ้งข้าวประจำของแต่ละบ้านต่อไป

80 หน้าจั่ว: สถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาพที่ 1: หมู่บ้านชาวไทดำที่อยู่ร่วมกับนาข้าวในจังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย

ภาพที่ 2: งานฝีมือจักสานเป็นงานของผู้ชาย ในรูปผู้ชายชาวลาวโซ่ง บ้านเกาะแรด จังหวัดนครปฐม กำลังช่วยกันในพิธีงานศพ

ที่กล่าวมาเป็นคำอธิบายโดยย่อของกระบวนการทำนาข้าวแบบดั้งเดิม ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งได้เป็นเมล็ดข้าวสารออกมา จะเห็นได้ว่าแต่ละขั้นตอนนั้นต้องการเครื่องมือมาใช้สอยอย่างหลากหลาย ผู้สร้างสรรค์เครื่องใช้จึงต้องมีความเข้าใจในธรรมชาติการใช้งานแต่ละขั้นตอนที่ต่างกัน ทั้งการเลือกนำวัสดุมาใช้เพื่อให้มีความแข็งแรงสำหรับการทำงานที่ต้องการความทนทานหรือการสร้างเครื่องใช้ที่มีน้ำหนักเบาเหมาะสมต่อการยกแบก ต้องมีความเข้าใจในกิริยาของการใช้สอย เช่น ความกว้างของกระดังปีดข้าวหรือเล็งจะต้องมีขนาดกว้างพอที่จะยกถือเพื่อสะบัดได้ และมีความแบนราบเพื่อให้เปลือกข้าวปลิวแยกออกไปโดยง่าย เป็นต้น

ไม้ไผ่ และการจักสาน

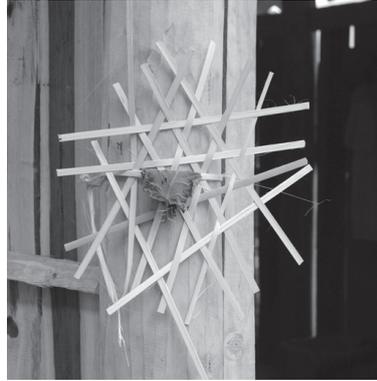
ลักษณะธรรมชาติของไม้ไผ่นั้นเป็นลำยาวภายในกลวง เมื่อยังเป็นลำสามารถรับน้ำหนักได้ดีจึงมักนำมาทำเป็นโครงสร้างของเรือนเครื่องผูก หรือใช้ประโยชน์จากช่องกลวงภายในได้ เมื่อนำมาทาบ ตอก ให้เป็นแผ่นแบนๆ หรือเป็นเส้นเล็กๆ ก็สามารถดัดโค้งเป็นรูปทรงต่างๆ ได้ และเมื่อนำมาขัดกัน สานเข้าด้วยกันเป็นเครื่องจักสานก็สามารถรับน้ำหนักได้ดี ทั้งในเวลาที่ไม่มีน้ำหนักใดมากตกกระทำ ก็สามารถคืนตัวกลับมาเป็นรูปทรงได้ดังเดิม

เรือนหลังคาทรงกระดองเต่าของชาวโซ่ง หรือที่เรียกกันว่า “กวางตุ๊ป” นั้น ซึ่งเรียกคำดังกล่าวใช้เรียกองค์ประกอบโครงสร้างบนหลังคาซึ่งเกิดจากการนำเอาหวาย หรือ ไม้รวก ลำเล็กๆ มาผูกรวมกันให้เป็นเกลียวขนาดประมาณแขนของผู้ใหญ่เพื่อใช้ตัดโค้งรับน้ำหนักของส่วนหลังคาด้านสกัด ทำให้เกิดเป็นผืนหลังคาโค้งทรงกระดองเต่า ที่เป็นเอกลักษณ์ของเรือนลาวโซ่งอย่างที่เรารู้จักกัน นอกจากหลังคาแล้วพื้นเรือนนิยมใช้ไม้ฟาก ซึ่งหมายถึงไม้ไผ่ที่ทาบแผ่ให้แบนราบแล้ววางบนตงตามแนวขวางตัวเรือน³ เช่นเดียวกับผนังในเรือนกวางตุ๊ปแบบดั้งเดิมก็ทำขึ้นจากฟากไม้ไผ่เช่นกัน

โครงสร้างของพื้นผิวจักสานไม้ไผ่นั้นมีความแข็งแรง เหนียว และทนทาน รับแรงดึงได้ดี จึงสามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นโครงสร้างของสิ่งก่อสร้างได้อย่างหลากหลาย เช่น สะพานไม้ที่ข้ามลำห้วยเล็กๆ ทางเข้าหมู่บ้านไทดำ เมืองเตียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม มีการใช้ไม้ไผ่มาสานให้เป็นรูปทรงคล้ายกระบุงสูง ก่อนบรรจุหินลงไปจนเต็ม ใช้แรงดึงที่ผิวไม้ไผ่สานทำให้หินที่อยู่ข้างในรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว ทำหน้าที่เป็นต่อม่อรับน้ำหนักพื้นของสะพานได้อย่างน่าทึ่ง

ภาพที่ 3: ตอม่อสะพานที่ทำจากการจักสาน พื้นสะพานก็เป็นไม้ไผ่ เช่นกัน จ.เตียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม

ภาพที่ 4: เหวล หรือ ตะเหลวการสานแบบง่ายๆ ที่กลายเป็นเครื่องรางสำหรับป้องกันสิ่งร้าย จ.เซินลา ประเทศเวียดนาม

ชาวลาวโห่งสามารถใช้ไม้ไผ่สรรค์สร้างเป็นเครื่องใช้ได้เกือบจะทุกชนิด ตั้งแต่เครื่องเล่นเครื่องใช้สำหรับหุงข้าว เครื่องมือจับปลา เครื่องใช้ติดตัว เครื่องใช้ในพิธีกรรม ไปจนถึงสิ่งประดิษฐ์ที่มีขนาดใหญ่ขึ้นเช่น ระหวัดวิดน้ำเข้าสู่นาข้าว หรือนำมาสร้างประกอบเป็นเรือชนิดที่กล่าวไปแล้ว นอกจากวัตถุประสงค์ในการใช้สอยแล้ว ชาวลาวโห่งยังนำเอาตอกไม้ไผ่มาขัดสานกันเป็นวงเล็กๆ แขนงไว้ตามเสาเรือนที่เรียกว่า “เหวล” หรือ “ตะเหลว” ใช้เป็นสัญลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ป้องกันเรื่องร้ายแรง และสิ่งอัปมงคลต่างๆ

การสร้างสรรค์เครื่องใช้เครื่องจักสานของชาวลาวโห่ง

เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน ข้าวของเครื่องใช้ประเภทนี้ ได้แก่ เครื่องใช้ที่ใช้ภายในเรือนหรือสะพานติดตัวสำหรับบรรจุของใช้ระหว่างเดินทาง ส่วนใหญ่จึงเป็นเครื่องจักสานที่ทำจากไม้ไผ่ และหวายเป็นส่วนประกอบ ทำให้มีน้ำหนักเบาถือยกได้ง่าย สร้างสรรค์เป็นรูปทรงที่สอดคล้องกับการใช้งานแบบต่างๆ ได้ เครื่องใช้สำคัญๆ ที่แสดงถึงเอกลักษณ์งานฝีมือของชาวลาวโห่งที่ยกมามีดังนี้

- กระเหล็บ หรือ เหล็บ เป็นเครื่องจักสานที่สำคัญของชาวลาวโห่ง กระเหล็บที่พบในประเทศไทยมีลักษณะคือ มีส่วนฐานเป็นรูปเหลี่ยมผืนผ้า เริ่มสานด้วยตอกปิ่น (ตอกไม้ไผ่ที่จักเป็นแผ่นแบน) เป็นลายสอง สูงขึ้นจากฐานราว 20 เซนติเมตร จึงเริ่มเปลี่ยนมาใช้ตอกกลมเส้นเล็กสานขัดกับตอกปิ่นขึ้นเป็นทรงกลมคล้ายโอง่ จนไปจบเป็นปากรูปกลมทางด้านบนเก็บขอบด้วยหวายสานลายปราณีต สวยงาม กระเหล็บนั้นใช้สำหรับให้ผู้หญิงใส่ของใช้ส่วนตัวแต่จะทำขึ้นโดยผู้ชาย นอกจากใช้ใส่ข้าวของ-เสื้อผ้าแล้วกระเหล็บยังมีหน้าที่ทางสังคมอีก

คือ ผู้ชายชาวโชนังที่จะมาสู่ขอฝ่ายหญิงแต่งงานจะต้องสานกระหลับเพื่อใช้ในงานพิธีสำหรับใส่ขันหมาก และไว้ให้ฝ่ายหญิงสะพายกระหลับจึงเป็นเครื่องจักสานที่เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความพร้อมของชายชาวลาวโชนัง ที่สามารถสร้างเครื่องใช้เครื่องจักสานขึ้นใช้เองได้ อันแสดงถึงความพร้อมที่จะเป็นผู้นำที่ดูแลครัวเรือนต่อไปได้

- **ขมุก** เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีฝาปิดขนาดยาวราว 70-80 ซม. กว้างตั้งแต่ 35-40 ซม. สูงประมาณ 40 ซม. สานด้วยตอกป็นสานด้วยลายสองเฉียงทั้งใบ การจับขอบ ใช้การพับจับไม้มีวัสดุอื่นมาสานเก็บขอบ ด้านบนมักมีไม้กลมไขว้กันไว้สำหรับแขวนหรือหิ้ว ขมุกเป็นภาชนะที่มีพื้นผิวอ่อนจึงเหมาะใช้เก็บผ้าที่ทอเสร็จแล้วเป็นผืน มีน้ำหนักเบาจึงเก็บไว้บนเพดานบ้านโดยใช้ไม้ไผ่พาดกับชื่อบ้าน⁴

- **โฮ้** เป็นภาชนะรูปทรงกระบอกสานด้วยไม้ไผ่ สำหรับใส่เศษผ้า เศษด้ายของผู้หญิง โฮ้นั้นใช้ในชีวิตประจำวันมากกว่าขมุก เวลาใช้งานมักวางไว้ที่ใดที่หนึ่ง และใส่ของที่ต้องหยิบจยบ่อย จึงมีก้นแบนราบและปากภาชนะที่กว้าง มักนิยมใช้ตอกย้อมสีนำมาสานสลับเป็นลวดลายทางด้านข้างภาชนะ

ภาพที่ 5: กระหลับ บ้านเกาะแรด ภาพที่ 6: ขมุก บ้านเกาะแรด นครปฐม นครปฐม

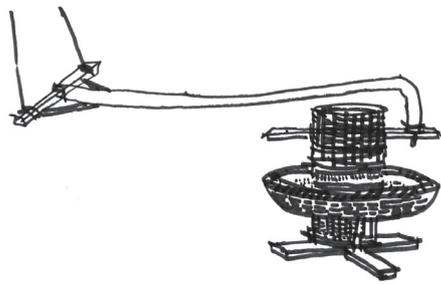

ภาพที่ 7: ครกดำข้าวที่พิพิธภัณฑ์ บ้านเกาะแรด ภาพที่ 7: กระบุง ที่จังหวัดเขินลา ประเทศเวียดนาม สานด้วยลายสองทั้งใบเช่นเดียวกัน

ภาพที่ 8: ครกตำข้าวที่พิพิธภัณฑ์บ้านเกาะแรด

ภาพที่ 9: สีข้าวโดยใช้แรงงานคน ภาพวาดจากบ้าน
หนองจิก จ.เพชรบุรี

เครื่องใช้ในการทำนาข้าว มีทั้งที่ทำจากไม้จริง และจากการจักสาน

เครื่องใช้ส่วนใหญ่จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับเครื่องมือทำนาที่พบได้ทั่วไปแต่อาจมีชื่อเรียก หรือลักษณะที่ผิดแผกออกไปบ้าง

- ไถวัว ชาวลาวโชนใช้ทั้งวัว และควายในการไถนา คันไถของควายนั้นจะมีขนาดสั้นกว่า และใช้ควายเพียงหนึ่งตัว ส่วนคันไถของวัวจะมีขนาดยาวกว่า คือยาวตั้งแต่ 4 ถึง 5 เมตร และใช้วัวสองตัวหรือที่เรียกว่า คันไถวัวคู่ ในการบังคับวัว หรือควาย ให้เคลื่อนที่ไปหรือที่เรียกว่าสนตะพายนั้น ก็มีวิธีการที่แตกต่างกัน เพราะควายนั้นปกติจะมีแรงมากกว่าจึงไถกดหน้าดินได้ลึกกว่า ส่วนวัวจะเคลื่อนที่ได้เร็วแต่มีกำลังน้อยกว่าจึงเหมาะสำหรับการไถตะที่ต้องการความรวดเร็ว

- สีข้าว เป็นเครื่องกลอย่างง่ายที่ใช้แรงงานคนในการหมุนโมซึ่งมีน้ำหนักมากให้บดข้าวเปลือกเพื่อแยกเมล็ดข้าวกับแกลบออกจากกันก่อนจะนำข้าวไปตำในครกให้ข้าวขึ้นอีกชั้นตอนหนึ่ง สีข้าวนี้จะมีส่วนผิวด้านนอกที่ห่อหุ้มอยู่ด้วยการจักสานอยู่ด้วย

- ครกตำข้าว ใช้ท่อนไม้ขนาดใหญ่เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 60-80 ซม. สูงราว 50-70 ซม. นำมาขุดลงไปจากขอบด้านบนประมาณครึ่งหนึ่งสำหรับใส่ข้าว ตัวสากเป็นไม้สอดด้ามยาวมีจุดหมุนที่กึ่งกลาง มีปลายด้านหนึ่งสำหรับใช้เหยียบเพื่อยกสากขึ้น

- กระบุง หรือ มุง เป็นภาชนะสานด้วยไม้ไผ่เป็นทรงกระบอก มุมที่ก้นแต่ละด้านจะให้วัสดุเช่นผ้า หรือใช้ยางรถยนต์แปะติดเพื่อเพิ่มความคงทนแข็งแรง กระบุงจะไว้ใส่ข้าวสาร หรือของใช้อื่นๆ สิ่งที่แตกต่างกันจากกระบุงของคนไทยภาคกลางก็คือจะสานขึ้นรูปโดยการขัดดอกเป็นลายสองไม่มีเส้นยืน^๓ กระบุงใส่ข้าวที่พบที่บ้านขาม จังหวัดเซินลา ประเทศเวียดนาม มีลักษณะคล้ายคลึงกับที่พบในประเทศไทย

การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต และการปรับตัว ในเครื่องใช้ เครื่องจักรสานของชาวลาวโซ่ง

การทำนาสมัยใหม่

ดังที่กล่าวไปแล้วว่าความหมายของการทำนาข้าวแต่เดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งนั้น เป็นไปเพื่อการเลี้ยงชีพอย่างแท้จริง การเลือกพันธุ์ข้าว วิธีการปลูก ก็มักจะเลือกเอาพันธุ์ที่สามารถปลูกขึ้นได้ตามธรรมชาติของภูมิประเทศนั้นเป็นหลัก ยังไม่มีการบำรุงปุ๋ย หรือฉีดยาป้องกันศัตรูพืชเช่นในปัจจุบัน ข้าวที่ได้มาจากการปลูกเกือบทั้งหมดจะใส่กระบุง และนำไปเก็บไว้ในยุ้งฉางข้าวของแต่ละครัวเรือนสำหรับไว้ใช้บริโภคกันได้ตลอดทั้งปี โดยเหลือบางส่วนเป็นพันธุ์เมล็ดข้าวไว้สำหรับใช้ทำนาในรอบถัดไป ต่อมาจึงเริ่มมีการนำข้าวที่เหลือจากที่จะใช้ภายในครัวเรือนออกจำหน่ายบ้าง แต่ส่วนใหญ่แล้วก็ยังเป็นการทำนาเพื่อวัตถุประสงค์ในการเลี้ยงชีพเป็นหลัก

ในปัจจุบัน บางพื้นที่เพาะปลูกที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์ตลอดปี อย่างเช่น บ้านเกาะแรต อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ชาวลาวโซ่งซึ่งแต่เดิมทำนาปีละหนึ่งหนสามารถเพิ่มรอบของการทำนาตลอดปี เป็นสองถึงสามหนที่เรียกกันว่านาปรัง โดยพันธุ์ข้าวที่ใช้ก็เปลี่ยนจาก พันธุ์ข้าวหนักซึ่งใช้เวลาในการเจริญเติบโตยาวนานกว่ามาเป็นพันธุ์ข้าวเบาซึ่งย่นระยะเวลาการปลูก เก็บเกี่ยวได้รวดเร็วขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ให้ผลผลิตได้น้อยลง

เมื่อต้องการประสิทธิภาพของการผลิตที่มากขึ้น ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี เครื่องทุ่นแรงที่ทำให้ชีวิตสะดวกสบายมากขึ้น ชาวลาวโซ่งเริ่มรับเอาเทคโนโลยีใหม่ๆ ในการทำนาข้าวมาใช้ จากการใช้วัว-ควายไถนาเปลี่ยนแปลงไปเป็นรถไถหรือที่เรียกว่า “ควายเหล็ก” ในบางบ้าน เปลี่ยนแปลงจากการทำนาดำมาเป็นนาหว่าน เพราะต้องการลดขั้นตอนการปลูกกล้าดำนาลง และเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มากและมีคุณภาพเหมาะสมต่อการนำไปจำหน่ายมากขึ้นทำให้ต้องมีการจ้างคนมาพ่นยาฆ่าแมลง และศัตรูพืชชนิดต่างๆตามรอบการเจริญเติบโตของต้นข้าว เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวจากเดิมที่เคยมาเอาแรงช่วยกันหลายๆ ครัวเรือน ก็กลายเป็นการจ้างรถเกี่ยวข้าวมาเกี่ยวซึ่งถึงแม้ว่าจะประหยัดเวลา และเบากว่าการทำงานแบบดั้งเดิมอยู่มากแต่ก็เสียค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานเป็นจำนวนมากขึ้นเช่นกัน ปัจจุบันนี้เริ่มมีการใช้เครื่องเกี่ยวข้าว และนวดข้าวไปพร้อมๆกัน ยิ่งทำให้กระบวนการจากท้องนาไปสู่โรงสีข้าวใช้เวลารวดเร็วยิ่งขึ้น ชาวนั้นไม่จำเป็นต้องเก็บไว้ในยุ้งข้าวอีก โดยข้าวที่นวดแล้วหลังจากเก็บเกี่ยวก็จะตากไว้ที่ลานบ้านเพื่อรอให้คนมารับซื้อต่อ ทิศนคติของชาวลาวโซ่งในปัจจุบันจึงเปลี่ยนแปลงจากการทำนาเพื่อสำหรับบริโภคในครัวเรือน กลายเป็นการผลิตข้าวเพื่อขาย แล้วจึงนำเงินไปซื้อของสำหรับอุปโภคบริโภคอีกต่อหนึ่งแทน

ในช่วงเวลา 20-30 ปีที่ผ่านมาเกิดการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากวิธีการทำนาข้าวในอำเภอเกาะแรต เป็นการเปลี่ยนแปลงแบบ “สิ่งใหม่” เข้ามาแทนที่ของเก่าจากการเกี่ยวข้าวโดยแรงงานคน และการ “เอาแรง” กันภายในชุมชน เปลี่ยนแปลงไปเป็นรถเกี่ยวข้าว จนมาเป็นรถเกี่ยว และนวดข้าว ที่มีประสิทธิภาพ และรวดเร็ว การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอนค่อยๆ เข้ามาแทนที่การใช้เครื่องมือแบบดั้งเดิมเราจึงมักเห็นได้ทุ่นเรือนของชาวลาวโซ่งในพื้นที่สำรวจ เต็มไปด้วยเครื่องมือเครื่องใช้ที่เคยใช้ในการทำนาข้าว เช่น คันไถ คราดเหล็ก หัวหมู กระดัง หรือเครื่องสีฝัดข้าววางทิ้ง หรือแขวนเก็บไว้อย่างชำรุดทรุดโทรม แสดงให้เห็นถึงการไม่ได้ถูกใช้งานตามหน้าที่ของมันมาช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้ว เครื่องมือเครื่องใช้บางประเภทที่มีลักษณะเป็นภาชนะ ซึ่งยังสามารถประยุกต์ใช้งานได้หลากหลาย เช่น กระดัง หรือกระบุงใส่ข้าวก็ถูกปรับเปลี่ยนไปใช้งานอย่างอื่น เช่น ใส่ของสำหรับตากแห้ง หรือเก็บสิ่งของ แต่ก็จะมีขนาดเล็กลงตามการใช้งานที่เปลี่ยนแปลงไป

นอกจากนี้เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับนาข้าวน้อยลง ชาวนาลาวโซ่งมีโอกาสลงไปสัมผัสกับท้องร่อง คุน้ำในนาไม่บ่อยครั้งอย่างแต่ก่อน โอกาสที่จะหยิบฉวยเครื่องมือจับปลาหรือสัตว์น้ำอื่นๆ ดิดมีลงไป ใช้งานก็ยิ่งน้อยลงไป เครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวกับการจับปลา เช่น ตะข่อง หรือหมวง สุ่ม กะเชอ หรือส่อน ก็ถูกเก็บไว้ให้ทรุดโทรม หรือบางชนิดก็หายไปไม่สามารถสืบค้นถึงรูปลักษณะได้

ประการสุดท้าย ของวิถีชีวิตการทำนาที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งนอกจากจะส่งผลกระทบต่อเครื่องใช้ในการทำนาข้าวโดยตรงแล้ว ยังมีผลต่อการสร้างสรรค์เครื่องใช้เครื่องมือในวิถีชีวิตอย่างอื่นด้วยได้แก่ จำนวนรอบของการทำนาที่เปลี่ยนแปลงจากเดิมปีละหนึ่งครั้งมาเป็นสองครั้งหรือมากกว่านั้นต่อปี ทำให้เวลาว่างของชาวลาวโซ่งซึ่งเคยมีหลังฤดูการเก็บเกี่ยวข้าวหายไป มีผลให้กิจกรรมการทำเครื่องเรือนเครื่องจักสานที่ในอดีตเคยปฏิบัติกันมาในช่วงเวลานี้ค่อยๆ ลดน้อยลงเรื่อยๆ และถึงแม้ว่าจะมีเวลาว่างมากขึ้นจากเครื่องมือ เครื่องจักรกลในการทำนาที่สะดวกสบายขึ้น แต่ก็เป็นการใช้เวลาไปกับการใช้เวลาว่างตามวิถีชีวิตแบบสมัยใหม่ เช่น การดูโทรทัศน์ เป็นต้น

ระบบสังคม และการศึกษา

ระบบการศึกษาในปัจจุบันทำให้เด็กเล็กๆ ต้องใช้เวลาอยู่กับโรงเรียนมากขึ้น ครั้นหนุ่มสาวขึ้นมาก็ต้องเดินทางเข้าไปศึกษาในสถาบันศึกษาที่ตั้งอยู่ในส่วนกลาง เมื่อจบการศึกษาเป็นผู้ใหญ่ขึ้นมากก็มักจะประกอบอาชีพตามที่ตนเองเรียนนามีชีวิตและครอบครัวอยู่ในเมือง เมื่อเป็นแบบนี้ในหมู่บ้านของชาวลาวโซ่ง เราจะเห็นคนอยู่สองช่วงวัยเป็นหลักคือเด็กที่ยังเล็กอยู่ และผู้สูงอายุ ส่วนคนหนุ่มสาวจะกลับมาเยี่ยมบ้านในวาระเทศกาล หรืองานประเพณีที่สำคัญๆ เท่านั้น

การขาดคนในวัยเรียนรู้ที่จะสืบทอดทักษะงานฝีมือ ทำให้ทักษะของงานประเภทนี้ขาดช่วงลง ทั้งงานฝีมือประเภทนี้เป็นการทำงานที่ต้องใช้ความอดทน และใช้เวลานานในการฝึกฝน อันต่างจากโลกทัศน์สมัยใหม่ที่เน้นการทำให้สิ่งต่างๆอย่างรวดเร็ว ยิ่งทำให้เป็นงานที่ไม่ได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่ ผู้ที่ยังสามารถทำเครื่องจักสานได้มีเพียงผู้เฒ่าผู้แก่ของแต่ละชุมชนที่เพิ่มขึ้นเพียงเพราะความผูกพัน และความรักในการสร้างสรรค์ และมีความภาคภูมิใจเมื่อมีคนเห็นคุณค่า สู้ตายด้วยสำนึกที่ไม่ต้องการให้สิ่งเหล่านี้สูญหายไปกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ

เมื่อคุณค่าของเครื่องใช้ เครื่องจักสานเหล่านี้ก็มีการเปลี่ยนแปลงในตัวเอง จากวัตถุประสงค์สำหรับใช้งาน กลายเป็นของที่แสดงออกถึงคุณค่าทางสุนิยม ก็เริ่มมีผู้นิยมเก็บสะสมเครื่องใช้เครื่องจักสานที่เป็นของเก่า และซื้อขายกันในราคาที่สูงมากขึ้น นอกจากนี้ยังทำให้เกิดทัศนคติในการสร้างสรรค์เครื่องใช้ เครื่องจักสานใหม่ๆขึ้นเพื่อเป็นสินค้า หรือของที่ระลึกสำหรับนักท่องเที่ยว และคนภายนอกชุมชน เป็นต้น

วัสดุ และเครื่องใช้แบบใหม่

ไม้ไผ่ และหวาย ซึ่งเป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการทำเครื่องจักสานของชาวลาวโซ่งนั้น เป็นพันธุ์ไม้ที่ขึ้นทั่วไปตามธรรมชาติในพื้นที่ราบ หรือริมแหล่งน้ำ เมื่อมีการแผ้วถางพื้นที่ป่าให้กลายเป็นพื้นที่ราบเพื่อการอยู่อาศัย และเป็นนาไร่มากขึ้น จำนวนไม้ไผ่ และหวายที่เคยขึ้นอยู่มากในแต่ละชุมชนเริ่มมีปริมาณลดลง ไม้ไผ่นั้นเป็นไม้ที่โตไวและขึ้นได้ง่ายจึงยังพอจะมีให้เห็นบ้าง แต่ก็ไม่สามารถหาไม้ไผ่ที่มีคุณภาพดี เหมาะสมต่อการนำมาจักสานได้ง่ายอย่างแต่ก่อน ส่วนหวายตามธรรมชาตินั้นเป็นที่รู้จักกันว่าหาได้ยากโดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มภาคกลาง การใช้หวายนั้นจำเป็นจะต้องซื้อจากพื้นที่แหล่งปลูกเฉพาะ และมีราคาที่สูงมากกว่าแต่ก่อน

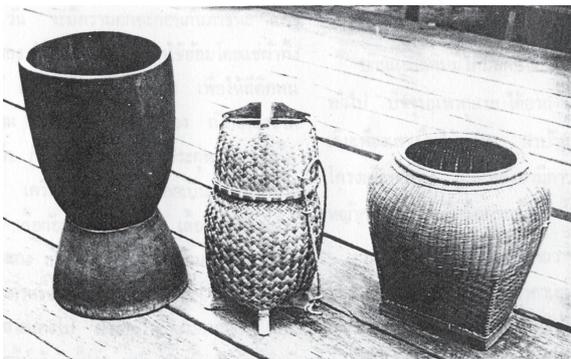
การทำเครื่องจักสานสำคัญ ของชาวลาวโซ่ง ทั้งกระเหล็บ หรือขมุก ซึ่งเป็นเครื่องจักสานที่นอกจากจะใช้งานตามหน้าที่แล้ว ยังต้องการความสวยงามซึ่งเกิดจากพื้นผิวและความแข็งแรงของวัสดุ ที่มาจากไม้ไผ่สีสุกซึ่งมีคุณภาพดี การจับขอบด้านบนของกระเหล็บ หรือการทำห่วงคล้องของ หาบเข่ง สำหรับรับน้ำหนักคานหอบจำเป็นต้องใช้หวายเส้นเล็กๆ ซึ่งมีความเหนียว และถักขึ้นอย่างปราณีตเพื่อให้มีทั้งความทนทาน และความสวยงาม เมื่อวัสดุที่จำเป็นเหล่านี้ไม่สามารถหาได้ง่ายในท้องถิ่น ความไม่สะดวกในการจัดหาซื้อวัตถุดิบจากแหล่งที่อื่น ทั้งยังมีราคาสูงกว่าการใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในธรรมชาติ ทำให้แรงจูงใจในการสร้างสรรค์เครื่องเรือนเครื่องจักสานนั้นน้อยลงกว่าครั้งแต่ก่อน

นอกจากเครื่องใช้ที่ทำจากไม้ไผ่แล้ว เครื่องใช้บางประเภทซึ่งทำจากไม้จริงเช่น ก่องข้าว และไผ่หนึ่งข้าวเหนียว ก็เป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากการขาดแคลนวัสดุตามธรรมชาติ เช่นกัน

ไหนึ่งข้านั้นทำจากไม้ต้นหนุ่น หรือต้นทองหลาง ทั้งขึ้นนำมาขูดให้กลวง เป็นทรงกระบอกตรงกลางโค้งป่องสูงราว 1 ฟุต⁵ ด้านล่างมีไม้ไผ่วางขัดกันสำหรับรองฝ่าเท้าข้าวสาร เวลาใช้งานจึงเอาไหนึ่งไม้นี้วางลงไปบนหม้อต้มน้ำทางด้านล่าง เพื่อให้ไอน้ำร้อนระเหยขึ้นมา ทำให้เมล็ดข้าวที่ห่ออยู่ในผ้าบางทางด้านบนสุก ไหนึ่งข้านี้ ปัจจุบันนี้ไม่มีให้เห็นใช้ในชีวิตประจำวัน หรือหลงเหลืออยู่ตามครัวเรือนในพื้นที่ๆ ลงเก็บข้อมูลสำรวจ จะพบเพียงในพิพิธภัณฑ์ที่เก็บรวบรวมข้าวของเครื่องใช้ของชาวลาวโซ่ง ที่บ้านหนองจิก อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี จึงสันนิษฐานได้ว่าน่าจะเลิกใช้ไปนานมากแล้ว โดยอาจจะเปลี่ยนมาใช้หวดหนึ่งข้าวเหนียวแบบในวัฒนธรรมไทยแทน

จากข้อนี้จะเห็นได้ว่า เครื่องใช้ซึ่งทำจากวัสดุไม้จริงทั้งชิ้น ซึ่งเป็นวัสดุติดิบัติตามธรรมชาติที่ยังหาได้ยากกว่าวัสดุติดิบัติจากไม้ไผ่ และหวาย เป็นสาเหตุให้เครื่องใช้ที่ทำจากไม้จริงของชาวโซ่งจึงยิ่งสูญหายไปจากชีวิตประจำวันได้เร็วกว่าเครื่องจักสานซึ่งยังพอที่จะหาวัสดุติดิบัติตามธรรมชาติได้ แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับเครื่องใช้ซึ่งมีปัจจัยมาจากการขาดแคลนวัสดุติดิบัติที่มาจากตามธรรมชาติได้ชัดขึ้น

การผลิตเครื่องใช้สำเร็จรูปจากวัสดุสมัยใหม่เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ความนิยมในการสร้างเครื่องใช้ขึ้นใช้เองลดน้อยลง ด้วยมีความสะดวกสบายมากกว่า เมื่อซื้อมาถึงก็สามารถใช้งานได้ทันที มีความแข็งแรง และทนทานเทียบเท่า หรืออาจจะมากกว่าวัสดุที่มาจากธรรมชาติ ตัวอย่างเครื่องใช้เหล่านี้ เช่น ตะกร้า หรือกระบุงที่ทำจากพลาสติก เป็นต้น

ภาพที่ 11: ไหนึ่งวางคู่กับ แอบข้าว และกะเหล็บที่ อ.ดอนมะเกลือ จ.สุพรรณบุรี
ที่มา : มณีรัตน์ ท้วมเจริญ, 2524 หน้า 68

ภาพที่ 12: ไหนึ่งแบบเดียวกันยังพบเห็นใช้กันทั่วไปเมืองเขินลา ประเทศเวียดนาม

นอกจากการเปลี่ยนแปลงแบบแทนที่ของเก่า จากเครื่องใช้ที่สำเร็จรูปจากวัสดุสมัยใหม่แล้ว ยังมีการนำเอาวัสดุสมัยใหม่มาปรับใช้ โดยใช้แทนการใช้ไม้ไผ่ และหวาย เช่นที่พบที่ชุมชนชาวลาวโซ่งที่บ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาครมีการนำเอาเชือกรัดของพลาสติกมาสานเป็นกระบุงเก็บผลไม้ หรือที่จังหวัดเซินลา ประเทศเวียดนามก็ใช้เส้นพลาสติกมาสานแทนตั้งซึ่งทำจากไม้ไผ่ หรือการนำเอาวัสดุแบบใหม่มาใช้เสริมลงไปในส่วนบางส่วนของเครื่องใช้ที่ต้องการความแข็งแรงเป็นพิเศษเช่นการเย็บมุมล่างของกระบุง หรือเหล็กที่พบในเวียดนามด้วยเชือกไนลอน หรือการเสริมขอบล่างของกระบุงด้วยยางรถยนต์เพื่อความทนทาน แทนการใช้หวายถักอย่างแต่ก่อน เป็นต้น

มีข้อสังเกตว่าวัสดุสมัยใหม่ที่มักจะนำมาใช้ร่วม หรือทดแทนวัสดุเดิมตามธรรมชาตินั้นมักจะใช้ในส่วนที่ต้องการความทนทานมากเป็นพิเศษ ซึ่งเป็นข้อจำกัดของวัสดุจากธรรมชาติ ขณะเดียวกัน การใช้วัสดุสังเคราะห์เหล่านี้ก็มีข้อจำกัดในการสร้างรูปทรงของเครื่องจักสานแบบเดิมเช่นกัน โดยเฉพาะในเครื่องจักสานที่ต้องการมีการเปลี่ยนแปลงพื้นผิวโค้งที่เกิดจากการเหลาเส้นของตัวดอกไม้ไผ่ให้ไม่เท่ากัน เช่น การเหลาตอกให้เป็นปลายเรียวแหลมตรงกลางกว้าง ซึ่งสามารถทำให้เกิดรูปทรงโค้งกลางป่องของเครื่องจักสานได้ เป็นต้น

มีลักษณะที่น่าสนใจของการอยู่ร่วมกันระหว่างเครื่องใช้ไม้สอยสำหรับหุงหาอาหารในครัวเรือนสมัยก่อนกับอุปกรณ์หุงต้มสมัยใหม่ ที่อยู่ร่วมในเรือนหลังเดียวกันที่บ้านขาม ตำบลหัวลา จังหวัดเซินลา ประเทศเวียดนาม โดยครัวไฟนั้นอยู่ในตำแหน่งเดิมตรงทางเข้าของชานด้านหลัง ส่วนครัวสมัยใหม่ ซึ่งแลเห็นได้ทั้งเตาแก๊ส และหม้อหุงข้าวไฟฟ้า นั้นอยู่ฝั่งเดียวกับฝั่งนอนของคนในบ้าน โดยอยู่ตรงข้ามกับครัวไฟเดิม ซึ่งในเรือนชาวลาวโซ่งแต่เดิมตำแหน่งนี้จะเป็นที่เก็บของใช้ภายในบ้าน โดยไม่ให้ครัวทำอาหารอยู่ด้านเดียวกับหัวนอนของคนในเรือน

ภาพที่ 13: เปรียบเทียบตั้งสองตัว ซึ่งโครงเป็นไม้เหมือนกันแต่วัสดุที่ทำส่วนนั่งต่างกันอันหนึ่งเป็นไม้ไผ่ (ตัวซ้าย) อีกตัวใช้สานด้วยสายรัดพลาสติก (ตัวขวา) จังหวัดเซินลา ประเทศเวียดนาม

ภาพที่ 14: การใช้เชือกพลาสติกเสริมส่วนกันของกระบุงเพื่อเพิ่มความทนทาน จังหวัดเดียนเบียน ประเทศเวียดนาม

90 หน้าจั่ว: สถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ภาพที่ 15: เครื่องจากสานจากวัสดุธรรมชาติ (บนถังพลาสติก) อยู่รวมกันกับเครื่องใช้ที่เกิดขึ้นจากวัสดุแบบใหม่ อ.บ้านแพ้ว จ.สมุทรสาคร

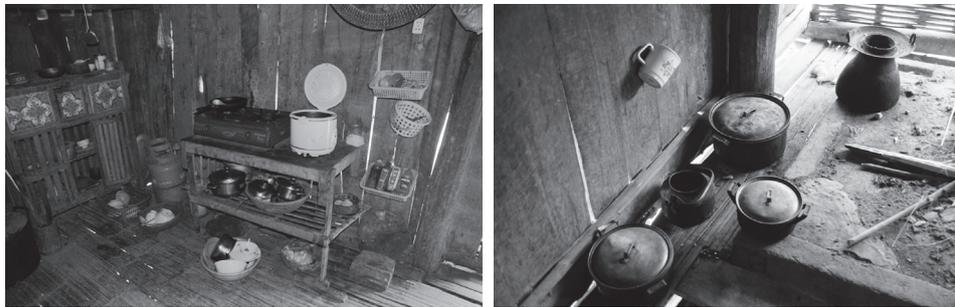

ภาพที่ 16: กระบุงลายตะเหลวที่ใช้สายรัดของพลาสติก แล้วยึดด้วยลวด มีความแข็งแรงมากกว่าวัสดุที่มาจากธรรมชาติ อ.บ้านแพ้ว จ.สมุทรสาคร

เมื่อสอบถามจึงได้ใจความว่า คราวเดิมนั้นยังจำเป็นต้องใช้เพราะเป็นความเคยชินในการประกอบอาหารบางประเภท และครัวสมัยใหม่นั้นมีขึ้นเพราะความสะดวกของวิถีชีวิตแบบใหม่ นอกจากเหตุผลดังกล่าวแล้วผู้วิจัยสันนิษฐานว่าเป็นการยากที่จะปรับเปลี่ยนเอาครัวไฟออกจากเรือนเดิมในทันที เพราะครัวไฟนั้นมีความต่อเนื่องกับพื้นเรือนอยู่ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจึงเป็นไปอย่างประณีตประนีประนอมระหว่างการอยู่ร่วมกันของความเก่าและใหม่ในการใช้งานวัตถุประสงค์เดียวกัน

ภาพที่ 13: ห้องครัวสมัยใหม่ในเรือนชาวลาวโซ่ง ภาพที่ 14: ครัวไฟอีกฝั่งหนึ่งที่ยังคงใช้งานอยู่ในรูปจะเห็นหม้อหุงข้าว และเตาแก๊ส เมืองเซินลา เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม ประเทศเวียดนาม

ความแตกต่างของเครื่องใช้ เครื่องจักสานในเชิงบริบท

ดังที่รู้กันว่าชาวลาวโซ่งในประเทศไทยนั้น อพยพมาจากถิ่นฐานดั้งเดิมซึ่งอยู่ในจังหวัดเตียนเบียน ประเทศเวียดนาม ดังนั้นการอ้างอิงความเป็นของดั้งเดิมต่างๆ จึงนิยมเปรียบเทียบระหว่างการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม กับในบริบทของพื้นที่ใหม่ อย่างไรก็ตามก็มิได้ตัวอย่างเปรียบเทียบเครื่องใช้อย่างหนึ่ง ซึ่งน่าสนใจระหว่างสองพื้นที่นี้ ได้แก่ กระเหล็บ เครื่องใช้ที่เป็นดั่งเอกลักษณ์อันสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่ง กระเหล็บที่พบในประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นที่ เพชรบุรี นครปฐม หรือสุพรรณบุรี มีรูปทรงฐานแบบเดียวกัน คือ ส่วนของฐานจะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าก้นราบ มีด้านยาวของส่วนฐานประมาณ 25-30 เซนติเมตร กว้างราว 10 เซนติเมตร โดยส่วนของฐานซึ่งสานเป็นลายสองเริ่มสูงขึ้นไปจะค่อยๆ ผายออกและเปลี่ยนลดทอนการสานกลายเป็นตอกเส้นกลมเป็นรูปทรงโค้ง จนกระทั่งถึงปากขอบของกระเหล็บที่จับด้วยเส้นหวายถักจะกลายเป็นขอบปากภาชนะรูปทรงกลมมีศูนย์กลางราว 30 เซนติเมตร ขนาดและรูปลักษณะของปากกระเหล็บดังกล่าวแสดงออกถึงความต้องการความสะดวกในการหยิบของเข้าออก ส่วนก้นที่แบนราบนั้นแสดงถึงความต้องการให้กระเหล็บนั้นตั้งอยู่ได้อย่างมั่นคง

ในขณะที่เมื่อสะพานแล้วส่วนโค้งของกระเบื้องจะยื่นเข้ากับสะพานของผู้สะพานทำให้ไม่แนบเข้ากับลำตัวสนิทธิที่เดียว จากภาพถ่ายของฤทัย ใจจงรัก ในปีพ.ศ.2519 ก็ยืนยันว่ารูปลักษณะของกระเบื้องที่พบในประเทศไทยมีลักษณะดังกล่าว

ลักษณะการสานกระเบื้องของชุมชนลาวโซ่งในบริบทของประเทศไทย ซึ่งต้องสานด้วยตอกสองประเภท และยังมีการเปลี่ยนแปลงรูปร่างของรูปร่างจากส่วนฐานไปสู่ส่วนปากกระเบื้อง แสดงให้เห็นถึงความพยายาม และความปรารถนาเป็นพิเศษมากกว่า การสร้างสรรค์เครื่องใช้ขึ้นหนึ่งขึ้นมาเพื่อการใช้งานแต่เพียงอย่างเดียว ดังที่กล่าวไปแล้วว่า กระเบื้องนั้นมีหน้าที่ทางสังคมคือ เป็นเครื่องใช้ที่แสดงออกถึงความสามารถของฝ่ายชายในการทำงานจักสาน อันสื่อถึงความพร้อมในการเป็นหัวหน้าครอบครัว กระเบื้องนั้นสานขึ้นโดยผู้ชาย เพื่อให้ผู้หญิงลาวโซ่งไว้ใส่ของเล็กๆน้อย เช่น เสื้อผ้า ผัก หรือเมล็ดพืช ในเวลาที่จะต้องสะพานออกไปเพื่อทำงานนอกบ้านเครื่องจักสานชนิดนี้จึงทำหน้าที่เสมือนกระเป๋าสานของสตรี เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องแต่งกายของสตรีซึ่งต้องมีการแสดงออกทางความงาม และความปรารถนาเป็นพิเศษ

ส่วนกระเบื้อง หรือเหล็กที่พบส่วนใหญ่ใน จังหวัดเขินลา และจังหวัดเตียนเบียนของเวียดนาม มีลักษณะคล้ายกับกระเบื้องปากพานที่พบในจังหวัดสุพรรณบุรี คือ มีขนาดย่อมกว่ากระเบื้องปากกลมมาก ส่วนของฐานจะไม่ได้เป็นฐานสี่เหลี่ยมแบนราบแต่จะเกิดจากการจักตอกขึ้น แล้วพับจับจนกลายเป็นรูปทรงทางตั้งขึ้นมา การสานจะใช้ลายแบบเดียวกันทั้งภาชนะไม่มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการสานเป็นสองลักษณะเหมือนกระเบื้องในประเทศไทย ลายการสานนั้นสานอย่างห่างๆ เกิดเป็นช่องว่างที่ผิวของกระเบื้องชัดเจนซึ่งต่างจากทั้งกระเบื้องปากพาน และกระเบื้องทั่วไปที่พบในประเทศไทยซึ่งมีลวดลายการสานที่แน่นหนาไม่มีช่องว่างให้เห็น ปากภาชนะทางด้านบนเป็นลักษณะโค้งสำหรับหีบของเข้าออกได้สะดวก แต่จะโค้งเป็นลักษณะวงรีที่ด้านหนึ่งจะมีความโค้งน้อย จนเกือบจะเป็นเส้นตรงกว่าอีกด้านหนึ่งอย่างชัดเจน ที่มุมของฐานนั้นมีทั้งที่ใช้หวาย หรือเชือกไผ่ล่อนเส้นเล็กๆแทนหวายถักไว้เป็นมุมเพื่อเพิ่มความแข็งแรง งานฝีมือการสานนั้นไม่ได้เน้นไปที่ความประณีตบรรจง เป็นการสานขึ้นเพื่อเป็นภาชนะเพื่อรองรับการใช้งานเท่านั้น

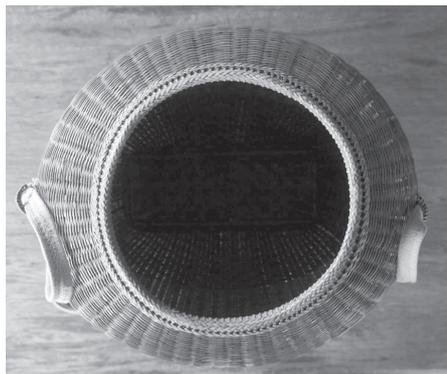
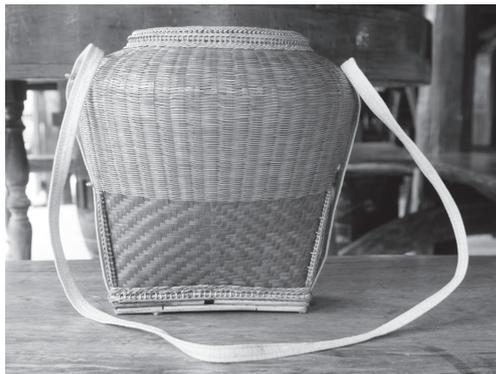
การที่ฐานของกระเบื้องประเภทนี้ไม่ได้เป็นฐานแบนเรียบ แสดงออกถึงการใช้งานประจำที่ไม่ได้เน้นการตั้งวางกับพื้น ทั้งวิธีการเก็บก็ยังใช้การแขวนไว้กับผนังเรือนภายนอกบ้าน ประกอบกับด้านหนึ่งของกระเบื้องที่มีลักษณะแบนราบกว่าอีกด้านหนึ่งอัน แสดงให้เห็นถึงวัตถุประสงค์ของการสานขึ้นเพื่อใช้สะพานแนบกับลำตัว

จากการสำรวจหมู่บ้านต่างๆในจังหวัดเขินลา และจังหวัดเตียนเบียน ไม่พบกระเบื้องปากกลมที่สานด้วยตอกสองชนิดอย่างที่เป็นที่นิยมสานในประเทศไทย ขณะเดียวกันในประเทศไทย กระเบื้องปากพาน หรือกระเบื้องที่มีรูปทรงเหมือนที่พบในประเทศเวียดนามก็ไม่มีผู้เอ่ยถึงมากนัก จากเอกสารที่ค้นมาได้มีเพียงรูปถ่ายของกระเบื้องปากพานที่พบที่จังหวัดสุพรรณบุรี

และคำอธิบายว่า กระหลับปากฟานคือ “ภาชนะสำหรับใส่ผัก และสิ่งของต่างๆ สานด้วยตอก ปากกลม กลางป้องกันสอเป็นสี่เหลี่ยม เส้นผ่าศูนย์กลางปากประมาณ ๒๐ เซนติเมตร สูงประมาณ ๑๘ เซนติเมตร” ซึ่งถ้าพิจารณาตามคำอธิบาย ก็ยังพบว่าเป็นลักษณะของกระหลับปากกลมที่นิยมในประเทศไทย และมีลักษณะแตกต่างไปจากกระหลับที่พบส่วนใหญ่ในประเทศไทยเวียดนามอยู่ดี

การเปรียบเทียบลักษณะดังกล่าว ไม่ได้ต้องการจะสรุปว่าพัฒนาการของรูปแบบกระหลับจากที่ใดมาก่อนหลัง หรือพัฒนารูปลักษณะมาจากกันและกันแต่อย่างใด จากความแตกต่างของรูปทรงที่ชัดเจนของกระหลับทั้งสอง ผู้วิจัยสันนิษฐานว่ากระหลับทั้งสองประเภทนี้น่าจะมีอยู่แล้วแต่ดั้งเดิม แต่เหตุใดเมื่อกลุ่มชนเคลื่อนย้ายไปตั้งถิ่นฐานยังอีกที่หนึ่ง ด้วยเหตุผลของการใช้งาน หรือการเลือกให้คุณค่าของกระหลับแต่ละแบบเป็นอย่างไร จึงทำให้เกิดการหลงเหลือสืบทอดมาไม่เหมือนกัน

ภาพที่ 15: รูปทรงของกระหลับที่พบมากในประเทศไทย บ้านเกาะแรต จ.นครปฐม

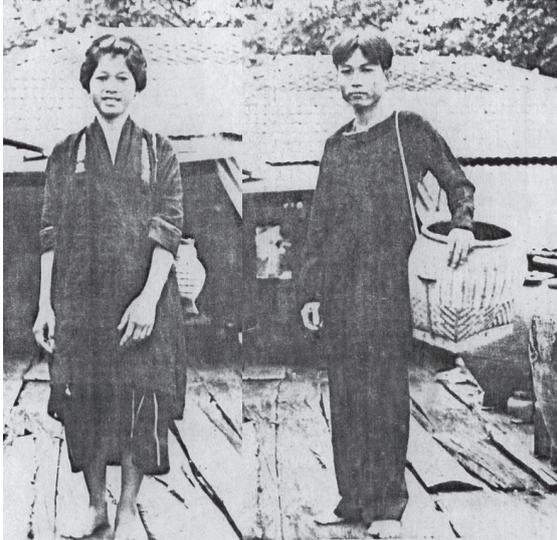
ภาพที่ 16: ปากด้านบนของกระหลับเป็นรูปร่างกลม บ้านเกาะแรต จ.นครปฐม

ภาพที่ 17: หลับ หรือกระหลับที่พบมากในเวียดนาม เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม

ภาพที่ 18: ด้านหนึ่งของกระหลับจะแบนสำหรับสะพายแนบลำตัว เมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม

ภาพที่ 19: การสะพายกระเป๋าสานของชาวลาวโซ่งในประเทศไทย
ที่มา: สมชาย นิลอาธิ. อ่างแล้ว. 2521 หน้า 31ภาพที่ 20: การสะพายเหล็กของชาวไทดำ
ในเมืองเซินลา ประเทศเวียดนาม

ความประณีตบรรจงที่เกิดจากการสานกระเป๋าสานในบริบทของประเทศไทยนั้นน่าจะเกิดจากกระเป๋าสานเป็นเครื่องมือใช้ที่นอกจากจะมีหน้าที่เพื่อใช้สอยแล้ว ยังมีหน้าที่เป็นเครื่องแสดงออกทางสังคม ท้ายเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเรียบแบบแสดงถึงการใช้งานที่ต้องตั้งวางอยู่บนพื้นราบ โดยสะพายออกไปภายนอกได้บ้าง ผิดที่สานขัดกันขึ้นอย่างแน่นหนา ไม่มีช่องระบาย สะท้อนถึงสิ่งของที่บรรจุก็จะเป็นของใช้ไม่สอยที่แห้ง เช่น เสื้อผ้า หรือของใช้ฉุกเฉินใกล้ตัว นอกจากนี้งานจักสานที่มีความประณีตซับซ้อนย่อมสามารถแสดงออกถึงอัตลักษณ์อันหวงแหนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในบริบทของกลุ่มวัฒนธรรมไทยหลัก ประกอบกับแนวความคิดจากภายนอกการให้คุณค่าของเครื่องจักสานที่ประณีตงดงามไปในรสนิยมแบบการอนุรักษ์ชื่นชมทำให้รูปแบบของกระเป๋าสานดังกล่าว มักจะถูกหยิบเลือกขึ้นมาเป็นตัวแทนของ “กระเป๋าสาน” ที่พบมากในกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่ง ซึ่งอาศัยอยู่ในบริบทใหญ่ของประเทศไทย

ส่วนกระเป๋าสานส่วนใหญ่ที่ใช้ในประเทศเวียดนาม ซึ่งลักษณะสังคมของชาวลาวโซ่งยังอยู่รวมกันเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หลักในพื้นที่เดียวกันมาแต่ดั้งเดิม ดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายโดยการทำนาปลูกข้าว ดังนั้นเครื่องมือที่เกิดขึ้นจึงยังเกิดขึ้นตามหน้าที่ดั้งเดิมนั้นคือ เพื่อการใช้งานเป็นหลักวิธีการสานที่สานเป็นลายต่างๆ อย่างหยาบๆ เว้นช่องว่างไว้สำหรับให้น้ำ และอากาศระบายเข้าออกได้อย่างสะดวก บ่งบอกถึงการใช้งานเพื่อเก็บสิ่งของที่มีความชื้น เช่น พืชผักที่ได้จากท้องไร่ท้องนามากกว่าจะใช้สำหรับใส่เสื้อผ้า หรือเมล็ดพืชขนาดเล็ก ด้านหนึ่งของกระเป๋าสานที่มีลักษณะแบนบอกให้ผู้สะพายทราบถึงด้านที่จะต้องหันเข้าหาลำตัว และความต้องการของผู้สร้างที่ต้องการ

ให้ภาชนะนี้แนบชิดกับลำตัว ไม่เกะกะขณะกำลังเดินทางขึ้นที่สูงที่ชัน ตามถิ่นฐานที่อาศัย ส่วนฐานที่ไม่เป็นกันแบบบอกลถึงความไม่จำเป็นที่ต้องวางกระหลับไว้กับพื้นราบขณะที่กำลังใช้งาน เมื่อสพายกลับถึงบ้านก็เก็บรักษาโดยการแขวนไว้ที่ผนังด้านนอกเรือน นอกจากจะสะดวกในการหยิบใช้ก่อนเดินทางออกจากเรือนแล้ว ความชื้นเปียกของพีซฟักที่บรรจุมาก็ระบายออกจะไม่เข้ามารบกวนภายในเรือนอีกด้วย

นอกจากความแตกต่างทางลักษณะของกระหลับ ทั้งสองประเภท ซึ่งสะท้อนถึงการใช้งาน และการให้คุณค่าที่แตกต่างกันตามบริบทแล้ว ข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งก็คือ เครื่องจักสานที่มีอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติของชาวลาวโซ่งในประเทศไทย หรือที่พบทั้งหมดในจังหวัด ทั้งสองของประเทศเวียดนามนั้นจะมีผิวเป็นสีดำ อันเกิดจากการแขวนไว้เหนือเตาไฟหุงอาหาร ให้ควันจากการเผาไหม้ลอยขึ้นมารวมจนผิวไม้ไฟกลายเป็นสีดำ อันเป็นภูมิปัญญาในการป้องกันเนื้อไม้ไฟจากตัวมอด แมลงต่างๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการให้คุณค่าในด้านการใช้งานเป็นสำคัญ ส่วนเครื่องใช้เครื่องจักสานของชาวลาวโซ่งในประเทศไทย โดยเฉพาะที่สานขึ้นในยุคหลังนี้ มักจะเคลือบผิวด้วยน้ำยาแลคเกอร์ผิวมันเพื่อต้องการให้สีของไม้ไฟสีสุกนั้นสวยงามคนทนอยู่เสมอ สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับการแสดงออกทางสังคมเป็นสำคัญ

ในภาพรวมนอกเหนือจากกระหลับแล้ว ข้าวของเครื่องใช้ประเภทอื่นที่มีทั้งในบริบทของประเทศไทยและเวียดนามก็มีความแตกต่าง ผิดแผกกันไปบ้าง ยกตัวอย่างเช่น ลวดลาย การสานของพาน หรือพานจะมีความแตกต่างกัน ในไทยนั้นมักนิยมจะสานกันเป็นลวดลายกระจายออกจากศูนย์กลาง โดยใช้ตอกเส้นเล็กสานกันเป็นเส้นถี่ ลวดลายของการสานก็จะมี การสลับเส้นตอกที่ย่อม และสีธรรมชาติให้เกิดเป็นจังหวะที่สวยงาม ส่วนพานที่พบส่วนใหญ่ในเวียดนามนั้น ใช้การสานเป็นลายตะเหลวดด้วยตอกแบนขนาดใหญ่ ที่ขอบพานด้านนอกจะยื่นออกไปเป็นขอบแบนๆ สานขัดด้วยเส้นหวาย หรือเชือกพลาสติกเพื่อความแข็งแรง โดยรวมแล้ว งานฝีมือการสร้างเครื่องใช้เครื่องจักสานในประเทศไทยจะมีความละเอียดประณีต มากกว่างานจักสานที่พบในสองจังหวัดของประเทศเวียดนาม

บทสรุป

การปรับตัวที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของเครื่องเรือนนั้นเกิดขึ้น ตามปัจจัยของวิถีชีวิตในด้านต่างๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงของระบบการทำงาน ระบบสังคมของชาวลาวโซ่ง การพัฒนาขึ้นของเทคโนโลยีในการผลิตเครื่องใช้แบบใหม่ๆ หรือวัสดุตามธรรมชาติที่ร่อยหรอลง เหล่านี้เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบของเครื่องใช้ เครื่องจักสานของชาวลาวโซ่ง

การเปลี่ยนแปลงของเครื่องใช้เครื่องจักสานนั้น มีทั้งการถูกแทนที่ด้วยเครื่องใช้ที่ผลิตจากวัสดุสมัยใหม่ไปเลย การเปลี่ยนแปลงลักษณะนี้มักจะเกิดขึ้นกับเครื่องใช้ที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะ

เช่น การที่หนึ่งข้าวถูกแทนที่ด้วยหม้อหุงข้าวสมัยใหม่หรือการใช้รถเกี่ยวข้าวมาทำหน้าที่แทนเคียว เป็นต้น และการเปลี่ยนแปลงแบบนี้มักส่งผลให้เครื่องใช้เดิมนั้นสูญสิ้นหน้าที่ลง กลายเป็นสิ่งของที่อยู่ในพิพิธภัณฑ์ หรือค่อยๆ สูญหายไป

การเปลี่ยนแปลงอีกประเภทนั้น ถือเป็นปรับเปลี่ยน มักจะเกิดขึ้นกับเครื่องใช้เครื่องจักสานที่สามารถประยุกต์ใช้งานได้หลากหลาย เช่น ภาชนะใส่ของลักษณะต่างๆ การปรับก็มีทั้งที่ใช้วัสดุสมัยใหม่แทนที่วัสดุตามธรรมชาติเดิม หรือวัสดุจากธรรมชาติยังคงเป็นหลัก แต่เสริมความแข็งแรงทนทานตามตำแหน่งที่ต้องมีการเสียดสี หรือรับน้ำหนักสิ่งของที่บรรจุอยู่ภายใน การปรับเปลี่ยนลักษณะนี้ถือเป็นการต่อยอดภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์เครื่องใช้ไม่สอยแบบดั้งเดิมให้พัฒนาได้ต่อไป

นอกจากนี้ยังมีความเปลี่ยนแปลงที่ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงในเชิงของรูปแบบ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงในคุณค่าของเครื่องใช้ เครื่องจักสานซึ่งแต่เดิมถูกสร้างขึ้นเพื่อการใช้งานตามวัตถุประสงค์แรกเริ่ม ได้กลายเป็นเครื่องแสดงออกถึงคุณค่าทางสังคมทั้งภายในกลุ่มชาติพันธุ์เอง ทั้งการแสดงออกถึงฐานะของผู้ใช้ การใช้เป็นสัญลักษณ์ในกิจกรรมต่างๆ และคุณค่าทางสังคมที่เกิดขึ้นกับคนภายนอก เกิดเป็นหน้าที่ของเครื่องใช้เพื่อแสดงถึงรสนิยมสำหรับสะสม หรือของที่ระลึก เป็นต้น

คุณค่าทางสังคมดังกล่าวได้ พัฒนาไปเป็นการเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของเครื่องเรือนประการสุดท้ายนั่นคือ กลายเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญอีกอย่างของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวลาวโซ่งในทุกๆ ครั้งที่มียานสำคัญเกี่ยวกับศิลปหัตถกรรม หรืองานประจำปี เช่น บ้านเกาะแรด จังหวัดนครปฐม จะนำเอาเครื่องจักสานซึ่งปกติจะเก็บเอาไว้อย่างดี มาจัดแสดงด้วยความภาคภูมิใจ เครื่องใช้เครื่องจักสานอันมีลักษณะเฉพาะนี้ จึงเป็นสัญลักษณ์สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่แสดงถึงการมีอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาวโซ่งในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย

เชิงอรรถ

- ¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งในโครงการวิจัย “การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาวในพื้นที่ลุ่มน้ำภาคกลางของประเทศไทย” พจนวิจัยศาสตราจารย์วิจัยดีเด่น (ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์) ประจำปี พ.ศ. 2552 จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา (สกว.) และมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ผู้วิจัยจึงขอขอบคุณมา ณ ที่นี้
- ² มณีรัตน์ ท่วมเจริญ. “ข้อสังเกตงานด้านเทคนิคของกลุ่มชนลาวโซ่ง”, ศิลปากร, ปีที่ 25(4), 2524. หน้า 65.
- ³ สมชาย นิลอาธิ. เรื่องโซ่ง บ้านโซ่ง ตำบลสระยายโสม อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี. สาระ

นิพนธ์หลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง, ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร, กรุงเทพฯ. 2521. หน้า 69.

⁴ นุกูล ชมพูนิช. ประเพณีชาวไทยโซ่ง หมู่บ้านเกาะแรด. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 2531. หน้า 64.

⁵ นุกูล ชมพูนิช. ประเพณีชาวไทยโซ่ง หมู่บ้านเกาะแรด. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 2531. หน้า 59.

⁶ นุกูล ชมพูนิช. ประเพณีชาวไทยโซ่ง หมู่บ้านเกาะแรด. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 2531. หน้า 65.

⁷ แกมมวล. “จักสานโซ่ง”, โลพีแอนด์เดคคอร์ด, ปีที่ 3 (31), หน้า124-127. 2537. หน้า 126.

⁸ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. นามานุกรมเครื่องจักสาน. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2553. หน้า 103.

บรรณานุกรม

- นกุล ชมพูนิช. ประเพณีชาวไทยโซ่ง หมู่บ้านเกาะ
แรด. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ., 2531.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. รายงานวิจัยเครื่องจักสานใน
ประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะ
กรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2524.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. นามานุกรมเครื่องจักสาน.
กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2553.
- สมชาย นิลอาธิ. เรือนโซ่ง บ้านโซ่ง ตำบลสระ
ยายโสม อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี,
สารนิพนธ์ประกาศนียบัตรชั้นสูง, ภาควิชา
ศิลปสถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ: บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521.
- ฤทัย ใจจงรัก. “เครื่องใช้ไม้สอยของพวกโซ่ง” ใน
วารสารเมืองโบราณ. ปีที่ 2 (3), 2519.
หน้า 78-84.
- มณีรัตน์ ท่วมเจริญ. “ข้อสังเกตงานด้านเทคนิค
ของกลุ่มชนลาวโซ่ง” ใน ศิลปากร, ปีที่
25 (4), 2524. หน้า 65-70.
- แก่นนวล. “จักสานโซ่ง” ใน โลฟิแอนด์เดคคอร์ด,
ปีที่ 3 (31), 2537. หน้า 124-127.
- ภาคสนาม
จากการสำรวจภาคสนาม จังหวัดนครปฐม ครั้งแรก
เมื่อวันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2552, ครั้งที่สอง
เมื่อวันที่ 24 กันยายน พ.ศ. 2553 และครั้งที่
ที่สาม เมื่อวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2554
- จากการสำรวจภาคสนาม จังหวัดเพชรบุรี ครั้งแรก
เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2552 ครั้งที่
ที่สอง เมื่อวันที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2554
- จากการสำรวจภาคสนาม จังหวัดสมุทรสาคร
เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2553
- จากการสำรวจภาคสนาม เมืองเชินลา เมือง
เดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม เมื่อ
วันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2553

The Relationship of Lifestyle and the changing of Lao Song's indigenous tools creation

Adisorn Srisaowanan
Faculty of Architecture, Silpakorn University

Abstract

The Knowledge of making tools and the wickerwork of Lao Song is the distinguished knowledge to the ethnic identity. Some wicker works merely found in Lao Song group. For example, KA-LEB, HO or KAMOOK. The study of tools and wickerwork is mainly focus to the daily-use tools and the rice farming tools. By study the relationship between tools and the Lao Song lifestyle such as ,The Rice farming procedure, wisdom of Bamboo using and the indigenous wickerwork, the making and characters of some important Lao Song's tools.

Subsequently, to study The changing of lifestyle and The adaptation in tools and wickerwork in different aspects. The changing of attitude in rice farming from the subsistence proposed to the productive propose which directly impact to the rice farming tools and indirectly effect to the other types of wickerwork making. The changing of social and education system which cause lack of young generation to hand down this handicraft knowledge. Finally, The changing of material and the new manufacturing system which cause both with The replacement of Lao Song's tool with new production and the modification of the traditional wickerwork.

Another study of the changing by 2 different contexts comparison, The study fieldwork of Nakhon Pathom, Petchaburi, Suphan Buri provinces in Thailand and Son La, Dien Bien provinces in Vietnam. By case study of "KA-LEB" which have a different characters from each context. Visualize the change in value of tool. In Thailand context, the KA-LEB had been developed from the original task of functional tools. Became Social value, and turn to the unique importance of the Lao Song identity. This is proved the existence of Lao Song ethnic in the larger context of Thailand.

Keywords: Tool / Wickerwork / Adaptation / Lifestyle / Lao Song

